

Підготовка фахівців до взаємодії з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання

У статті представлені особливості підготовки фахівців до взаємодії з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання. Де базисним поняттям нозології є нозологічна одиниця (нозологічна форма) – певна хвороба, яку виділяють як самостійну на основі встановлених причин, механізмів розвитку й характерних клініко-анатомічних проявів, що відбивають переважне ураження тих або інших органів і систем організму. Йдеться про необхідність адаптувати навчальні плани, програмний матеріал, методи, форми навчання до індивідуальних освітніх потреб дітей; орієнтуватись на соціальний досвід, пізнавальні можливості кожної дитини; розробити різноманітні прийоми та засоби для сприяння загальному розвитку дітей; створити умови для соціальної адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку та здорових дітей, набуття ними соціальних навичок.

Ключові слова: психофізичний розвиток, вади розвитку, інклюзивна освіта.

В статье представлены особенности подготовки специалистов к взаимодействию с детьми с особенностями психофизического развития в условиях инклюзивного обучения. Базисным понятием нозологии в данном случае является нозологическая единица (нозологическая форма) – определенная болезнь, которую выделяют у качества самостоятельного на основе установленных причин, механизмов развития и характерных клинико-анатомических проявлений, которые отражают преимущественное поражение тех или других органов и систем организма. Речь идет о необходимости адаптировать учебные планы, программный материал, методы, формы учебы к индивидуальным образовательным потребностям детей; ориентироваться на социальный опыт, познавательные возможности каждого ребенка; разработать разнообразные приемы и средства для содействия общему развитию детей; создать условия для социальной адаптации детей с особенностями психофизического развития и здоровых детей, приобретения ими социальных навыков.

Ключевые слова: психофизическое развитие, изъяны развития, инклюзивное образование.

Взаємодія з дітьми з особливостями психофізичного розвитку знаходить своє вираження в інклюзивній освіті, коли учні навчаються в навчальних закладах загального типу, у найближчих

до місця проживання. Визнано, що в таких умовах діти краще адаптуються до навколишнього середовища, оволодівають спеціальними навичками, почуваються більш самостійними, потрібними в суспільстві, саме цій адаптації сприяють уроки образотворчого мистецтва, адже саме інклюзивне навчання на уроках образотворчого мистецтва передбачає перебування дитини з особливостями психофізичного розвитку в масовому загально-освітньому класі (чи в масовій дошкільній групі), оволодіння нею знаннями, вміннями та навичками нарівні із здоровими підлітками; соціально-медико-педагогічний супровід дітей; забезпечення належних умов для навчання, виховання, корекційно-компенсаторної роботи (матеріально-технічне, кадрове, фінансове забезпечення) тощо. Проблеми інклюзивного навчання знаходять своє вирішення в теорії та практиці роботи науковців та вчителів-практиків, серед яких Л. Білецька, І. Білецька, В. Засенко, Ю. Найда, Т. Сак, О. Тараненко та інші.

До фахівця початкової школи інклюзивне навчання висуває нові вимоги, і він повинен вміти визначати пріоритетні корекційні, навчальні, виховні завдання, напрями роботи; розробити індивідуальний корекційно-компенсаторний план роботи для кожної дитини з урахуванням нозології (греч. *nosos* хвороба + *logos* навчання) – вчення про біологічні й медичні основи хвороб, що включає питання їх етіології, патогенезу, номенклатури й класифікації. Базисним поняттям нозології є нозологічна одиниця (нозологічна форма) – певна хвороба, що виділяють як самостійну на основі встановлених причин, механізмів розвитку й характерних клініко-анатомічних проявів, що відбивають переважне ураження тих або інших органів і систем організму. Необхідно адаптувати навчальні плани, програмний матеріал, методи, форми навчання до індивідуальних освітніх потреб дітей; орієнтуватись на соціальний досвід, пізнавальні можливості кожної дитини; розробити різноманітні прийоми та засоби для сприяння загальному розвитку дітей; створити умови для соціальної адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку та здорових дітей, набуття ними соціальних навичок. Ці вимоги кардинально змінюють напрями діяльності вчителя: від фронтальної роботи, орієнтації на середнього учня при традиційній класно-урочній системі навчання до максимальної індивідуалізації навчального процесу, переважання діалогічних (вчитель – учень) форм роботи. Включення дитини з особливостями психофізичного розвитку в загально-освітній процес масової школи вимагає особистісно орієнтованого підходу на уроках образотворчого мистецтва, максимального

пристосування змісту й форм роботи до особистісного суб'єктного досвіду та можливостей і здібностей дитини до образотворчого мистецтва.

Отже, потребує змін і підготовка сучасного фахівця – це стосується всіх складових готовності вчителя до самостійної професійної діяльності – мотиваційного, змістового, процесуального та результативно-рефлексивного компонентів на уроках образотворчого мистецтва.

Розглянемо зміст кожного компонента готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку на уроках образотворчого мистецтва.

Мотиваційний компонент передбачає формування бажання і потреби вчителя приймати дитину з особливими освітніми потребами, прагнути до вибудови індивідуальної траєкторії розвитку такого учня, забезпечити супровід, ситуацію успіху, надавати консультаційну допомогу на уроках образотворчого мистецтва та підтримку батькам вихованця.

Змістовий компонент включає систему знань, які мають забезпечити успішну взаємодію вчителя та учня в процесі взаємодії на уроках образотворчого мистецтва. Доречно вивчення курсу “Образотворче мистецтво зі спеціальною методикою викладання” ставити в навчальному плані після вивчення навчальних дисциплін з педагогіки, психології, корекційної педагогіки, перед преддипломною практикою, що дасть змогу спиратись на теоретичний фундамент професійних дисциплін та розглядати особливості застосування принципів, методів, прийомів, форм, технологій та технік у навчанні та вихованні дітей з особливостями психофізичного розвитку на уроках образотворчого мистецтва.

Навчальна програма з “Образотворче мистецтво зі спеціальною методикою викладання” складається із двох модулів. У першому передбачено вивчення загальних питань, які стосуються закономірностей вивчення, розвитку, класифікації дітей з особливостями психофізичного розвитку. У другий модуль винесені питання розвитку, навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку за нозологіями на уроках образотворчого мистецтва, саме тут слід ознайомити студентів із сутністю поняття “діти з вадами психофізичного розвитку”, формами їх освіти в сучасних умовах – інституціалізацією, інтеграцією, інклюзією. Характеризуючи сучасні підходи до розвитку, навчання та виховання такої категорії дітей, спиратися на законодавчі основи корекційно-реабілітаційної освіти. Визначаючи предмет корекційної педагогіки, вказати на її зв'язки із спеціальною психологією

та мистецтвом, саме з урахуванням артпедагогіки та арттерапії. Розглядаючи корекцію як виправлення (часткове чи повне) недоліків психофізичного розвитку в дітей з особливими освітніми потребами за допомогою спеціальної системи педагогічних прийомів і заходів, зауважити, що корекція розглядається як шлях переборення та послаблення психофізичних недоліків шляхом формування відповідних життєво необхідних якостей у ході навчально-виховного процесу чи різних видів діяльності. Важливо розкрити напрями, форми та принципи корекційно-реабілітаційної роботи, структуру корекційної програми, навести приклади корекційних програм з досвіду роботи вчителів-практиків саме на уроках образотворчого мистецтва. Для підготовки студентів до перспективи самостійного розроблення корекційних програм методологічно важливо, щоб студенти засвоїли, що корекція як особлива форма психолого-педагогічної взаємодії теоретично базується на таких положеннях:

1) концепції В.М. Мясищева, відповідно до якої особистість є продуктом системи значущих відносин, тому ефективна корекція неможлива без включення в корекційний процес дитини і її сім'ї;

2) теорії діяльності О.М. Леонтьєва, яка полягає в тому, що позитивно впливати на процес розвитку – значить керувати провідною для розвитку діяльністю, в цьому випадку – впливати на діяльність з виховання дітей і на провідну діяльність дитини;

3) теорії Д.Б. Ельконіна, згідно з якою корекційний потенціал гри полягає в практиці нових соціальних відносин, у які включається людина в процесі спеціально організованих ігрових занять на уроках образотворчого мистецтва;

4) концепції особистості С.Л. Рубінштейна про форми психологічних контактів між людьми.

При плануванні програм психолого-педагогічної корекції студенти повинні знати, що:

– головним у корекційній взаємодії є реалізація індивідуального підходу на уроках образотворчого мистецтва. Плануючи особисті досягнення дитини, вчитель повинен визнавати її право брати із психокорекційних можливостей те, що вона хоче взяти, створити умови для особистісного зростання під час вивчення творів мистецтва;

– психолого-педагогічна корекція планує не досягнення конкретних результатів, а створює умови для різнобічного особистісного зростання. Корекційні прийоми повинні використовувати природні рушійні сили психічного й особистісного розвитку: це діяльність людини і система її відносин. Моделювати

ті види діяльності і ті системи відносин, які особистісно значущі для учасників корекції, яскраво індивідуально зафарбовані, стосовно яких є гострі емоційно насичені переживання на уроках образотворчого мистецтва;

– психолого-педагогічна корекція базується на діалогічному спілкуванні, суб'єкт-суб'єктній взаємодії на уроках образотворчого мистецтва;

– результативність корекційної взаємодії залежить від використання методів психолого-педагогічної корекції. Динаміка корекційного процесу – не пряма, а крива лінія, де є піднесення, спади, уповільнення. Кількісні зміни переходять у нову якість, новоутворення;

– важливим є бажання й активність самої дитини набути нових змін, нової якості митця.

З метою реалізації особистісно орієнтованого підходу до дітей з особливостями психофізичного розвитку, добору ефективних методів і прийомів психолого-педагогічної корекції потрібно розглянути причини порушень психофізичного розвитку, класифікацію осіб з вадами психофізичного розвитку (за В.В. Лебединським, М.А. Власовою і М.С. Певзнер, В.А. Лапшиним і Б.П. Пузановим).

Студенти повинні знати також загальні й специфічні закономірності розвитку, навчання та виховання дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку на уроках образотворчого мистецтва.

Важливе значення для підготовки майбутнього вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку має знання сутності та особливостей методів диференціальної діагностики на уроках образотворчого мистецтва. Студенти вже знають характеристику методів педагогічних і психологічних досліджень, тому доречно у порівнянні вказати на особливості клінічних методів діагностики, психологічних, педагогічних та методів мовленнєвого вивчення. Варто розкрити і склад, завдання та напрями діяльності ПМПК, сформулювати алгоритм співпраці із фахівцями із районної психолого-медико-педагогічної комісії. Окремого розгляду потребують питання про освітні установи для дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх специфіку, умови функціонування та розвитку творчості.

Таким чином, перший модуль програми з навчальної дисципліни “Образотворче мистецтво зі спеціальною методикою викладання” покликаний ознайомити студентів із загальними питаннями, що дадуть змогу виробити гуманістичну позицію щодо дітей

із особливостями психофізичного розвитку, планувати корекційно-розвивальний педагогічний процес на уроках образотворчого мистецтва.

Другий модуль містить питання, які розкривають особливості розвитку, виховання та навчання дітей образотворчого мистецтва при порушеннях слуху, зору, інтелекту, мовлення та рухової сфери, відхиленнях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки на уроках образотворчого мистецтва.

При вивченні зазначених тем варто структурувати навчальний матеріал за планом:

- класифікація осіб з певними порушеннями та її педагогічне значення;
- психолого-педагогічні особливості учнів з певними порушеннями психо-фізичного розвитку;
- особливості організації навчально-виховного процесу з дітьми з особливими освітніми потребами;
- корекційно-розвивальні програми в роботі з учнями з певними психофізичними особливостями.

Студенти вже мають психолого-педагогічні знання, уміння й навички організації педагогічного процесу з учнями початкової школи, тому варто спиратись на їх досвід, у порівнянні вказувати на особливості, специфіку роботи з такою категорією школярів.

Змістовий компонент готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку формується переважно під час лекційних занять і самостійної роботи студентів. З метою формування операційного компонента – умінь та навчочок організації педагогічного процесу з дітьми з особливими освітніми потребами, на нашу думку, доречно використовувати такі види навчальної роботи, навчальних завдань.

Студентам варто розробити ряд завдань, щодо підготовки до уроків образотворчого мистецтва в умовах інклюзивного навчання:

- розробити пам'ятку з урахуванням загальних і специфічних закономірностей розвитку, навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку (за нозологіями);
- розробити правила застосування принципів діагностики порушень психофізичного розвитку;
- зробити порівняльну характеристику методів діагностики порушень психофізичного розвитку;
- охарактеризувати умови ефективності психолого-педагогічного моніторингу учнів початкової школи;
- дібрати корекційно-розвивальні вправи для розвитку особистісних якостей, пізнавальних психічних процесів учнів

(залежно від виду порушення), опорно рухового апарату та моторного розвитку;

– обґрунтувати медико-педагогічні правила-рекомендації для охорони залишкового зору (слуху) учнів у педагогічному процесі;

– розробити психолого-педагогічні правила взаємодії з учнем з вадами психофізичного розвитку (за нозологіями);

– сформулювати правила індивідуального підходу та напрями корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗПР;

– розробити методичні рекомендації налагодження педагогічної взаємодії учнів у класі (з урахуванням порушень емоційно-вольової сфери).

Орієнтація на активну позицію студента в процесі вивчення курсу “Образотворче мистецтво зі спеціальною методикою викладання”, використання індивідуальних завдань, повідомлень студентів, навчальних проектів, дискусійних методів сприятиме переведенню знань у практичну площину, забезпечить можливість застосування теоретичних знань у конкретних ситуаціях при вивченні мистецьких тем.

Результативним для формування вмінь і навичок є використання практичних і лабораторних занять, коли студентам пропонуємо проаналізувати чи розробити корекційну програму, розв’язати педагогічні завдання, використовувати моделювання ситуацій, захищати фрагменти уроків чи занять з образотворчого мистецтва. Доречно організувати зустріч студентів із фахівцями з ПМПК, організувати екскурсії до спеціальних закладів освіти, спілкування з учителями-практиками, артпедагогами, художниками, народними митцями.

Формуванню системи професійних умінь вчителів образотворчого мистецтва сприяє змістовно-діагностичний характер педагогічної практики. Такий підхід, коли студент орієнтується на коло інтегрованих умінь, свідомо, разом з методистом та вчителем оцінює рівень їх сформованості, заповнює діагностичну змістовну карту професійної діяльності, є результативним і для формування результативно-рефлексивного компонента готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку.

Важливою умовою якісної фахової підготовки є оволодіння студентами сучасними педагогічними технологіями. Потрібно не лише розкрити сутність й особливості впровадження особистісно орієнтованих, інтерактивних, проектних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання, а й дати можливість студенту підготувати конспект уроку чи заняття за запропонованою технологією, захистити його, показати зразок упровадження та

самостійне провести урок чи заняття на педагогічній практиці під час проведення уроків з малювання.

Формування у студентів гуманістичної позиції, коли дитину приймають такою, якою вона є, визначають метою педагогічної діяльності особистісний творчий розвиток учня, вибудовують супровід дитини під час її руху за індивідуальною траєкторією розвитку.

Особливості запропонованої системи роботи з формування готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти свідчить про її ефективність і передбачає організацію педагогічного процесу на засадах компетентнісного підходу; оволодіння студентами особистісно орієнтованими технологіями; цілеспрямоване формування мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку на уроках образотворчого мистецтва.

Список використаних джерел

1. Національна Асамблея Інвалідів України. Програма: “Через освіту до соціальної інтеграції”. [Електроний ресурс]. – Режим доступу – <http://naiu.org.ua>
2. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін.; [За заг. ред. Даниленко Л.І.], – К.:2007. – 128 с.
3. Шмидт В.Р. Социальная эксклюзия и инклюзия в образовании: учебно-методическое пособие / В.Р.Шмидт. – М., 2006.

In the article the presented features of preparation of specialists are to co-operating with children with the features of psikhofizichnogo development in the conditions of inklyuzivnogo studies. Where the base concept of nosology is nosology unit (nosology form) – certain illness, that select at quality independent on the basis of the set reasons, mechanisms of development and characteristic kliniko-anatomic displays which remove an overwhelming defeat those or other organs and systems of organism.; to adapt curricula, programmatic material, methods, forms of studies are to the individual educational necessities of children; oriented on social experience, cognitive possibilities of every child; to develop various receptions and facilities for an assistance general development of children; to create terms for social adaptation of children with the features of psikhofizichnogo development and healthy children, acquisition, by them social skills.

Keywords: psikhofizichniy development, defects of development, inklyuzivna education.

Отримано: 2.12.2011 р.